

צדק צדק תרדוף

צדק צדק תרדוף למען תחיה וירשת את הארץ אשרה' אלהיך נתן לך (דברים טז כ).

ספרי דברים פסוק קמד פרשת שופטים – רדיפה לזכות ולא לחובה

"צדק צדק תרדוף" - מנין יצא מבית דין זכאי אין מחזירים אותו לחובה? תלמוד לומר: "צדק צדק תרדוף". יצא חייב, מנין שמחזירים אותו לזכות? שנאמר: "צדק צדק תרדוף".²

תלמוד ירושלמי מסכת סנהדרין פרק ד הלכה א – חקירה מול חיתוך

זעירא בר חיננא בשם רבי חנינה ורבי יהודה: חד אמר: "ודרשת וחקרת ושאלת היטב" [דברים יג טו] וחד אמר: "צדק צדק תרדוף" [שם טז כ]. הא כיצד? אם את רואה הדין שיוצא לאמיתו - חקרוהו, ואם לאו - צדקוהו.³

מסכת סנהדרין דף לב עמוד ב – פנים רבים לרדיפת הצדק

... רב פפא אמר: אידי ואידי בהודאה והלואה,⁴ כאן - בדין מרומה, כאן - בדין שאינו מרומה, כדריש לקיש. דריש לקיש רמי: כתיב: "בצדק תשפוט עמיתך" וכתוב: "צדק צדק תרדוף", הא כיצד? כאן - בדין מרומה, כאן - בדין שאין מרומה.⁵

¹ "שופטים ושופטים תתן לך בכל שעריך... ושפטו את העם משפט צדק", כך מתחילה פרשתנו במצווה החשובה של הקמת מערכת משפט ואכיפה בצידיה, במטרה לכונן משפט צדק. וכמאמר דברים רבה בראש פרשתנו (פרשה ה סימן ה): "מהו שופטים ושופטים? שיהא השופט כשופט, כשיהו המעשים כנגד המקל והרצועה". וכאן משמע שיש גם לרדוף אחר הצדק. האם זה היבט נוסף של הצדק? לא צדק של בתי משפט שהוא בד"כ בדיעבד ובא לתקן עוול שנעשה (וכרוך בפרוצדורות, זמן וממון רב), אלא צדק חברתי ולכתחילה המתקיים באופן שוטף בחברה צודקת? בין כך ובין כך, ראה האזכור היחידי הנוסף של רדיפת צדק במקרא, בישיעהו נא א: "שמעו אלי רדפי צדק מבקשי ה' הביטו אל צור חצבתם ואל מקבת בור נקרתם". ויש גם "רודף צדקה" במשלי שנראה להלן.

² מדובר כמובן בדיני נפשות. ראה מסכת סנהדרין פרק ד משנה א: "דיני ממונות מחזירין בין לזכות בין לחובה. דיני נפשות מחזירין לזכות ואין מחזירין לחובה". (ושם עוד הבדלים בין דיני נפשות לדיני ממונות לענין זכות וחובה, כגון: "דיני ממונות, המלמד חובה מלמד זכות והמלמד זכות מלמד חובה. דיני נפשות, המלמד חובה מלמד זכות, אבל המלמד זכות אין יכול לחזור וללמד חובה"). מכאן שמדרש ספרי מדבר בדיני נפשות. עקרון זה נלמד במכילתא דרבי שמעון בר יוחאי כג ז מפסוק אחר: "ונקי וצדיק אל תהרוג, מלמד שמחזירין אותו לזכות. יכול יהו מחזירין אותו לחובה? תלמוד לומר: ונקי וצדיק אל תהרוג". מאותו פסוק, מאותם מילים, לומדים את שני הדינים שלכאורה הם סותרים, אבל מטרתם היא למעט ככל האפשר בהריגת אדם ע"י בית הדין. מדרש מכילתא דורש זאת מהפסוק "ונקי וצדיק אל תהרוג" (למרות שהוא אולי לא תמיד כזה נקי וצדיק), בעוד שבמדרש ספרי לעיל לומדים את הדין שבמשנה מהפסוק "צדק צדק תרדוף". למרות שאפשר לתהות לעיתים היכן הוא הצדק? אם יש עדות חדשה שמוכיחה שהאיש אכן רצח מישוהו, האם לא נחזור ונדון אותו? האם נשחרר רוצח או סתם אדם אלים ומסוכן לציבור, רק משום שבסבב ראשון בבית הדין לא מצאו לו חובה? ראה אגב, דין קצר בנושא בגמרא סנהדרין לג ע"ב בניסיון להבחין בין חזרה לזכות בדיני נפשות כשאין בעל דין שעומד מול הנאשם ("חילול שבת ואשת איש", רש"י), מול מקרים שבהם יש בעל דין (בדומה לדיני ממונות), שהיא משפחת הנרצח. אלא שניסיון זה נדחה בגמרא שם וההלכה היא שתמיד מחזירים בדיני נפשות במטרה למנוע הריגת אדם בבית דין. ומן הסתם האריכו לדון בנושא זה רבים וטובים וצריך עיון וביורור יסודי.

³ הירושלמי מעמת את הפסוק "צדק צדק תרדוף" עם הפסוק "ודרשת וחקרת ושאלת היטב" – עימות שלכאורה אינו קיים, אדרבא, אלה פסוקים משלימים כפי שנראה עוד להלן. אבל התלמוד כאן חותר אל ההלכה שיש ללמוד מחיבור הפסוקים: אם יש קושי בהוצאת האמת – תחקור ותדרוש היטב, אבל אם האמת ועם מי הצדק, גלויים וברורים, תחתוך (תרדוף) אותם ואל תמשוך את הדין בדרישות וחקירות מייגעות ומיותרות. ראה פירוש פני משה שם: "אם נראה לך שיש בדין זה איזה רמאות ומחמת שתחקור תבוא על האמת ויצא הדין לאמיתו – חקרוהו. ואם לאו – שאינו נראה לך דין מרומה, צדקוהו וחתוך הדין בלי חקירה ודרישה". הסבר זה לא מסתדר כ"כ טוב עם גרסת הירושלמי שלפנינו, אבל אין מנוס מכך בשל "חקרהו" שמתחבר לפסוק "ודרשת וחקרת", ו"צדקהו" שמתחבר לפסוק "צדק צדק תרדוף". ועכ"פ, הבנת הירושלמי היא שרדיפת הצדק איננה חקירה מעמיקה בדין, אלא איזו ראיית צדק פשוטה וברורה. והמילה "תרדוף" קצת קשה בהקשר זה, אלא אם נאמר שהיא מעין חיתוך מהיר.

⁴ הגמרא שם דנה בסתירה לכאורה בין המשנה בראש פרק ד במסכת סנהדרין (משנה שכבר צטטנו ממנה בהערה 2 לעיל) ובין ברייתות שונות, בשאלה אם דיני ממונות דורשים חקירה ודרישה מעמיקים, והיא מציעה הסברים שונים, כגון הבדל בין דיני קנסות ובין הודאות והלואות. בא רב פפא ומציע כאן הסבר אחר. ולגבי דרישות וחקירות, ראה המקור בתורה בדין עיר הנדחת שהוא דיני נפשות: "וְדִרְשֶׁתְּ וְחִקְרְתְּ וְשָׁאַלְתְּ הַיֵּטֵב וְכוּ" (דברים יג טו). וראה משנה סנהדרין ראש פרק ה. והביטוי חוזר גם בלימוד אגדה מעמיקה וסתרי עולם, כמסופר בגמרא חגיגה דפים יא-יז, בראשית רבה א י.

⁵ "צדק צדק תרדוף" משתלב עם דרישה וחקירה ואת אלה יש להפעיל ברגע שהדין מרגיש שיש לפניו בעלי דין מתוחכמים שאינם בוחלים בשום אמצעי כדי להשיג את מטרתם ("שביט דין מכירים בתובע זה שהוא רמאי, או מבינים טענת רמאי בדבריו", לשון רש"י). "שהדין סבור שצד אחד מנסה לרמות ולהביא עדות שקר", שטיינזלץ). לעומתם, הפסוק "בצדק תשפוט עמיתך", הוא בדין שמתנהל בנחת ולדיינים ברור להיכן הדין נוטה ("אפשר להכריע לפי הנראה", שטיינזלץ). קבלנו הבדל יסודי בין הירושלמי לעיל והבבלי בהבנת הפסוק: "צדק צדק תרדוף". לפי הירושלמי, "צדק צדק תרדוף" הוא בלשון רכה, הוא עומד כנגד הדרישה לחקור לעומק את בעלי הדין. כאילו אמרנו שהצדק כבר מתגלגל מעצמו, רק הלשון "תרדוף" היא קשה. לפי הבבלי, בדיוק ההפך! "צדק צדק תרדוף" משלים את "ודרשת וחקרת היטב" – יש לרדוף בכל הכח אחרי הצדק ולהוציאו לאור בכל הדרכים המשפטיות וכנגד כל בעלי האינטרסים והתחמנים למיניהם העומדים בבית המשפט. ראה אגב מדרש דברים רבה ה ו בפרשתנו שהוא מעין שילוב של הבבלי והירושלמי בלי הפסוק "צדק צדק תרדוף": "אמר רבי חנינא: כתוב אחד אומר: ושפטתם צדק וכתוב אחד אומר: ודרשת וחקרת ושאלת היטב, והיאך הוא? אם ראית את הדין מרומה – חקרהו, ואם ראית את הדין יוצא לאמיתו – צדקהו".

רב אשי אמר: מתניתין כדשנין. ⁶ קראי; אחד לדין ואחד לפשרה. כדתניא: צדק צדק תרדוף - אחד לדין ואחד לפשרה. כיצד? שתי ספינות עוברות בנהר ופגעו זה בזה, אם עוברות שתיהן - שתיהן טובעות, בזה אחר זה - שתיהן עוברות. וכן שני גמלים שהיו עולים במעלות בית חורון ופגעו זה בזה, אם עלו שניהן - שניהן נופלין, בזה אחר זה - שניהן עולין. הא כיצד? טעונה ושאינה טעונה - תידחה שאינה טעונה מפני טעונה. קרובה ושאינה קרובה - תידחה קרובה מפני שאינה קרובה. היו שתיהן קרובות, שתיהן רחוקות - הטל פשרה ביניהן, ומעלות שכר זו לזו.⁷

תנו רבנן: צדק צדק תרדוף - הלך אחר בית דין יפה. אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל.⁸ תנא: קול ריחים בְּבוּרְיָ - שבוע הבן שבוע הבן. אור הנר בברור חיל - משתה שם משתה שם.⁹ תנו רבנן: צדק צדק תרדוף, הלך אחר חכמים לשיבה: אחר רבי אליעזר ללוד, אחר רבן יוחנן בן זכאי לברור חיל, אחר רבי יהושע לפקיעין, אחר רבן גמליאל ליבנא, אחר רבי עקיבא לבני ברק, אחר רבי מתיא לרומי, אחר רבי חנניה בן תרדיון לסיכני, אחר רבי יוסי לציפורי, אחר רבי יהודה בן בתירה לנציבין, אחר רבי יהושע לגולה, אחר רבי לבית שערים,¹⁰ אחר חכמים ללשכת הגזית.¹¹

מדרש תנאים לדברים פרק א פסוק טו – תכונת רדיפת הצדק

"אנשים חכמים וידועים" - זו אחת משבע מדות שאמר יתרו למשה והלך ובקש ולא מצא אלא שלוש: אנשי חיל, חכמים וידועים. ואלו הן השבע מדות שצריך שיהיו כולן אפילו בבית דין של שלושה: חכמה יראה ועונה

⁶ המשניות והברייתות שהועלו לדין (ראה הערה 4 ובגמרא שם) יתורצו כפי שתרגמו, אבל אם כבר באת לדרוש פסוקים, יש לדרוש אותם באופן אחר ולעניין אחר.

⁷ שני "צדק" יש בפסוק: נדרוש אחד מהם לדין ואת השני לפשרה. לא כמחלוקת הידועה בין משה לאהרון כמובא בגמרא סנהדרין ו ע"ב: " ... יקוב הדין את ההר, שנאמר: כי המשפט לאלהים הוא, וכן משה היה אומר: יקוב הדין את ההר. אבל אהרן אוהב שלום ורודף שלום, ומשים שלום בין אדם לחבירו וכו' ", אלא פשרה הרבה לפני שמגיעים לדין. פשרה (ומיצוע, וביצוע) של דרכי החיים, תרתי משמע, בדרכי ים ויבשה (ולואי כך גם בכבישי ארצנו). פשרה של חיים שתייתר את הצורך בבתי משפט, אפילו את הפשרות שנעשים שם טרם הדין. ואין שום עימות בין הפסוק שלנו ובין הפסוקים שראינו לעיל של "ודרשת וחקרת היטב", "בצדק תשפוט עמיתך", "ושפטתם צדק" ועוד. הפסוק שלנו בא לחדש דבר גדול ונכבד. שני סוגי "צדק" צריכים ויכולים לדור בכפיפה אחת. צדק הדין וצדק הפשרה של החיים שהיא הרבה לפני הפשרה של בית המשפט ומייתרת אותה. את הצדק האחרון הזה יש לרדוף בכל מקום ובכל שעה. כל ההסבר שהבאנו כאן הוא בשיטת רש"י אליה מצטרפים, הר"ן, יד רמ"ה ועוד. לפירושים אחרים על קטע גמרא זה, ראה עיונים בשטיינזלץ. ולהלכה, ראה טור חושן משפט הלכות פריקה וטעינה ודין הולכי דרכים סימן רעב: "אחד רכוב ואחד טעון והדרך צר, מעבירין הרכוב מפני הטעון. אחד ריקן ואחד טעון או רכוב, מעבירין הריקן מפני הטעון והרכוב. היו שניהן רכובין או טעונין או ריקנין, עושים פשרה ביניהם: וכן שתי ספינות שפגעו זו בזו בנהר, אם שתיהן עוברות - שתיהן טובעות, אם יעברו בזה אחר זה - יעברו. וכן שני גמלים ופוגעין זה את זה במעלה גבוהה, אם שניהם עוברין - נופלים; ואם יעברו זה אחר זה - עוברין. אחת טעונה ואחת אינה טעונה תדחה טעונה מפני טעונה. היו שתיהן שוות והאחת קרובה לעבור יותר, תדחה לאחוריה אותה שאינה קרובה לעבור. היו שתיהן קרובות זו כזו ושתייהן טעונות או ריקנות יטילו פשרה ביניהן ומעלין שכר זו לזו שתחזור לאחוריה". הרי לנו שגם ה'צדק' החברתי ולפנים משורת הדין אלה, נכנס לספרות ההלכה.

⁸ "תנו רבנן" זה מצאנו במדרש ספרי פיסקא קמד בפרשתנו: "צדק צדק תרדוף - רדוף אחר בית דין שדינו יפה: אחר בית דינו של רבן יוחנן בן זכאי ואחר בית דינו של רבי אליעזר". משם ואילך מתגלגלת דרשת הגמרא לבתי דין נוספים שאולי כל דור הוסיף לה עוד שורה או שתיים. ודורנו יוסיף את שלו מה הוא והיכן הוא 'בית דין יפה' שלנו.

⁹ אגב רבי יוחנן בן זכאי שהעמיד עולה של תורה לאחר החורבן, הבאנו עניין זה שהיו עושים סימנים מיוחדים שיש שמחת ברית מילה, להסתיר מהרומאים בשעת השמד. ראה פירוש רש"י על אתר: "בבורני - מקום. שבוע הבן שבוע הבן - סימן הוא שיש שם ברית מילה, כמכרזי ואומר שבוע הבן כאן, והריחים סימן לשחיקת סממנין למכת התינוק, ושעת שמד היה שגזרו שלא למול והיו יראים להוציא קול - וקבעו סימן זה. אור הנר בברור חיל - ביום, או נרות נראים הרבה בלילה, סימן הוא כמו שצווק משתה שם משתה שם, ברית מילה קרי שבוע הבן על שם שהוא לסוף שבוע". ראה עניין זה גם בירושלמי כתובות פרק א הלכה ה: "מה סימן היה לה? קול מגרוס בעיר, משתה שם משתה שם. אור הנר בברור חיל, שבוע בן שבוע בן. אף על פי שבטל השמד המנהג לא בטל". והיום יש לנו שני יישובים סמוכים זה לזה בנגב הצפוני: קיבוץ ברור חיל שהוקם בשנת 1948 ע"י עולים מברזיל ולידו קיבוץ אור הנר שהוקם בשנת 1957. מיקום יישובים אלה וסמיכותם הגיאוגרפית מבוסס על גמרא זו, כהצעתו של זאב ווילנאי.

¹⁰ בסוף ימינו נחלה עבר רבי (יהודה הנשיא) לגור בציפורי (כתובות קג ע"ב). ראה דברינו [ויחי יהודה בציפורי](#) בפרשת ויחי.

¹¹ על מנת לעשות צדק יש לרדוף אחר בית דין יפה ולברור היטב את החכם / הרב / הדיין שאליהם יצדק צדק תרדוף" לא מתחיל בבית הדין, אלא בבחירה של בית הדין (או דיין מומחה) - בהחלטה איפה הוא בית הדין היפה שאליה ילכו בהסכמה שני בעלי הדין (ומן הסתם לא מדובר בדיני נפשות שכבר לא נהגו אז). ונראה שלא מדובר רק בדין ומשפט, אלא גם בהוראה וידיעת ההלכה. זו תקופה של פתיחות, של בתי מדרש ותלמידי חכמים שלכל אחד מהם אישיותו, דרך לימודו בתורה, תלמידיו ובית דינו. מול פתיחות זו צריך לדעת לבחור - ומשכחת - קבלת על עצמך, שהרי בדיני התורה אין כידוע היררכיה שיפוטית ויכולת ערעור (אלה נוספו בדורנו עם גיבוש [תקנות הרבנות הראשית](#) ע"י הרב עוזיאל ואחרים בשנות העשרים של המאה שעברה). כך הוא כאשר החכמים פזורים איש בעירו ומחוזו. וכך הוא גם כאשר הם מכוונים בבית המדרש בו נשמע ריבוי וגיוון קולות אדיר, כמתואר בגמרא חגיגה ג ע"ב: "בעלי אסופות - אלו תלמידי חכמים שיושבין אסופות אסופות ועוסקין בתורה, הללו מטמאין והללו מטריין, הללו אוסרין והללו מתירין, הללו פוסלין והללו מכשירין". ומה יעשה השומע הנבוך האומר: "היאך אני למד תורה מעתה?". התשובה שם: "אף אתה עשה אזהרה כאפרכסת, וקנה לך לב מבין לשמוע את דברי מטמאים ואת דברי מטהרים, את דברי אוסרין ואת דברי מתירין, את דברי פוסלין ואת דברי מכשירין" ורש"י מוסיף שם: "מאחר שכולן לָבָן לשמים - עשה אזהרה שומעת ולמוד, ודע דברי כולן, וכשתדע להבחין אי זה יכשר - קבע הלכה כמותו". תבחר את בית הדין שהוא בעיניך יפה, תקבע הלכה כאותו רב שדבריו נראים לך. ראה בהקשר זה גם דברינו [לימוד מרב אחד או מרבים](#) בדפים המיוחדים.

ושנאת ממון ואהבת האמת ואהבת הבריות להן ובעלי שם טוב ... ואהבת האמת, שנאמר: "אנשי אמת (שם) שיהיו רודפין אחרי הצדק מחמת עצמן ובורחין מכל מיני עוול...¹²

מסכת פאה פרק ח משנה ט – הצדק הרודף אחר מי שנוהג שלא בצדק

מי שיש לו חמשים זוז והוא נושא ונותן בהם הרי זה לא יטול.¹³ וכל מי שאינו צריך ליתול ונוטל, אינו נפטר מן העולם עד שיצטרך לבריות. וכל מי שצריך ליתול ואינו נוטל, אינו מת מן הזקנה עד שיפרנס אחרים משלו.¹⁴ ועליו הכתוב אומר: "ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה ה' מבטחו" (ירמיהו יז ז). וכן דיין שדן דין אמת לאמיתו.¹⁵ וכל מי שאינו לא חגר ולא סומא ולא פסח, ועושה עצמו כאחד מהם, אינו מת מן הזקנה עד שיהיה כאחד מהם, שנאמר: "צדק צדק תרדוף". וכל דיין שלוקח שוחד ומטה את הדין אינו מת מן הזקנה עד שעניניו כהות, שנאמר: "ושוחד לא תקח כי השוחד יעור פקחים" (שמות כג ח).¹⁶

מדרש תנאים לדברים פרק טז פסוק כ – לרדוף אחר הצדקה והחסד

צדק צדק תרדוף - יכול לא יתן אדם צדקה אלא אם יבואו ויאמרו לו תן? ומניין שאם לא יבואו ויאמרו לו: תן צדקה, מניין שילך אחריהם וייתן? תלמוד לומר: "צדק צדק תרדוף". מה כתיב אחריו: "למען תחיה וירשת את הארץ".¹⁷ הרי שלא בא לידו לעשות צדקה אלא שתבעוהו לילך ולבקש מן אחרים לעשות צדקה והלך עמהו, מעלין עליו כאילו נתן משלו, שנאמר: "צדק צדק תרדוף" - תרדוף אחר צדקה ואחר גמילות חסדים! מה שגר נוטל על כך? "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד" (משלי כא כא).¹⁸

¹² מדרש זה על תכונות הדיינים מצוי גם בדברים רבה א' בדרשתו של ר' ברכיה: "צריכים הדיינים שיהא בהם שבע מדות וכו'". ראה דברינו [אנשים חכמים ונבונים וידועים](#) בפרשת דברים. כאן ענייננו ברדיפת הצדק. צדק צדק תרדוף נדרש לבעל הדין שיבחר לו בית דין יפה, כפי שראינו; קל וחומר שעניין זה נדרש מהדיינים עצמם. לא רק כהנהגה נכונה בדין, בשיפוט של צדק, אלא כתכונה ומידה. כדבר שמאפיין את אישיותו של הדיין שהוא איש רודף צדק. ובסופו של דבר כמובן בדיון עצמו כפי שכבר ראינו לעיל, מתי לחקור ומתי, מתי לפשר ומתי לדין וכפי שמוסיף מדרש תנחומא בפרשתנו, סימן ז: "צדק צדק תרדוף שני פעמים, אזהרה לדיינין שדנין דיני נפשות, שלא יהו חותכין את הדין ביומו, אלא יהו מלינין את הדין, כדרך שמלינין בירושלים, שנאמר: מלאתי משפט צדק ילין בה (ישעיה א כא)". ואם לא מתקיימת רדיפת הצדק, מתקיים צידוק הדין, כדברי מדרש איכה רבה בפתיחתא יא: "אילו זכיתם הייתם קוראים בתורה (דברים ט"ז) צדק צדק תרדוף, ועכשיו שלא זכיתם הרי אתם קוראים: צדק הוא ה' כי פיהו מריתי".

¹³ מקופת הצדקה. בסוף מסכת פאה הדנה במתנות עניים ובמצוות צדקה, מונה המשנה הגדרות לאדם עני שמתירות לו להתפרנס מן הצדקה ומתי לא. וזה אחד מהם, מי שיש לו חמשים זוז שהוא "נושא ונותן בהם", שהם כמו מאתיים זוז של מי שאינו מתעסק בכסף ואינו עושה סחורה. השווה את המשנה הפותחת את מסכת פאה: "אלו דברים שאין להם שיעור" שאנו אומרים בכל יום, בשבח התינה, עם המשנה הזו שהיא בגנות מי שנוטל צדקה שלא כדין, שלא בצדק נאמר. ואנחנו מקדימים את המאוחר.

¹⁴ וכבר שבחו חכמים את מי שעושה כל מאמץ לא לקחת מהצדקה, עד שאמרו: "עשה שבתך חול ואל תצטרך לבריות" (פסחים קיב ע"א), "פשוט צדקה עם הבריות, שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב)". עוד שם: "ושפטו את העם משפט צדק

¹⁵ עניין הדיין שנכנס כאן לכאורה לא ברור וכך הוא גם בהמשך המשנה וכבר התקשו במשנה זו רבים וטובים והציעו חילופי נוסחאות ופירושים. ראו פירוש קהתי במקום.

¹⁶ כאמור, עירוב נושא הדיין ששופט שלא כהוגן והעני שלוקח מן הצדקה שלא כהוגן, העלה קשיים רבים במשנה זו ואנו רוצים להציע שהקשר הוא הקשר של צדק עם צדקה. לכאורה אלה שני נושאים מנוגדים בתכלית, הצדק הוא הדין ואילו הצדקה היא לפני משורת הדין (מחוץ לכתלי המשפט). ואע"פ כן, יש מקורות רבים שלא נוכל לפרט כאן רק מקצתם על הקשר בין צדק וצדקה. החל מדרשות רבות על הפסוק בתהלים פט טו: "צִדְקָה וּמִשְׁפָּט מִכֹּחַ כְּסֵאף הַסֵּד וְאִמְתָּהּ קִדְמוֹ פְּנִיךָ", דרך דרשות על הפסוק בתהלים יז טו: "אֲנִי בְצַדֵּק אֶחְזֶה פְּנִיךָ" וכלה בדין עצמו שהוא בבחינת צדקה, כמאמר מדרש תנחומא (בובר) בפרשתנו סימן ה: "בזמן שדנין צדק, עושין צדקה עם הבריות, שנאמר אמת מארץ תצמח וצדק משמים נשקף (תהלים פה יב)". עוד שם: "ושפטו את העם משפט צדק (דברים טז יח), ללמדך שצדקה עושין עם שניהם: עם הזכאי שנוטל את שלו, ועם החייב שמוציא את הגזילה מתחת ידו". הדיין שדן דין צדק עושה צדקה בעולם, הוא מעביר את הממון למקומו הנכון. גם מי שנותן צדקה, עושה צדק בעולם, כי הוא מעביר ממון ממקום שיש בו למקום שמאד נזקק. שניהם מתקנים את העולם. שניהם בונים עולם צודק יותר וכביכול "מסייעים לקב"ה בהנהגת העולם "בצדק ובמשפט בחסד וברחמים", כפי שאנו אומרים בעת כריכת רצועות התפילין כל בוקר. וכבר ראינו בדברינו בשבת שעברה [גלגל חוזר הוא בעולם](#), וכן בדברינו [על מצוות הצדקה](#) שמי שנותן צדקה כביכול חוטף לקב"ה את תפקידו בעולם. החידוש של משנה זו הוא שיש שותף נוסף והוא העני עצמו שגם עליו יש אחריות כפולה ולא קטנה: לעשות כל מאמץ לצאת ממעגל העוני ולא להתפרנס מהצדקה כשאנו באמת ובתמים נזקק לה. ראה בירושלמי על משנה זו בפרק ח הלכה ח על עניים מתחזים, הסיפור על ר' יוחנן וריש לקיש שכשחזרו מבית המרחץ מצאו עני שביקש שייתן להם צדקה ובצווארו כיס מלא דינרים. ומאמר ר' אלעזר שם: "צריכין אנו להחזיק טובה לרמאין שבהן, שאילולי הרמאין שבהן היה אחד תובע צדקה מן האדם ולא נותן לו מיד נענש".

¹⁷ ושוב חוזר הדבר ומתקשר עם הדין, ראה סיום כל המדרשי המובאים בספרי פיסקא קמד שהבאנו לעיל: "למען תחיה וירשתה את הארץ, מלמד שמנוי הדיינים כדי הוא להחיות את ישראל ולהושיבם על אדמתם ושלא להפילם בחרב".

¹⁸ הרי לנו חיבור ברור בין צדק וצדקה, כפי שאנו מנסים לטעון ולהציל בכך את נוסח המשנה המסיימת את מסכת פאה. חיבור המבוסס, בין השאר, על ההקבלה של לשון "צדק תרדוף" שבתורה עם לשון "רודף צדקה" של משלי. ראה מדרש זוטא - שיר השירים (בובר) פרשה א: "אם אין לו למי שיתן צדקה, מנין שאם לא באים אצלו שילך אחריהם? שנאמר: צדק צדק תרדוף (דברים טז כ) - רדוף אחר משפט וצדקה לעשותו, שנאמר: רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד (משלי כא כא). וכן מצינו באברהם אבינו שהיה מקדים לקבל את האורחים העוברים והשבים וזכה לקבל מלאכי השרת. ומה שגר זכה לקבל על הצדקה שהיה עושה? שאמר לו הקב"ה: כי את כל הארץ אשר אתה רואה לך אתננה ולזרעך (בראשית יג טו)". והרי זה בדיוק כמו הפסוק בפרשתנו: "למען תחיה וירשת את הארץ", לשון ספר דברים לבנים חוזרת על לשון ספר בראשית לאבות. והנה הורחבה היריעה גם להכנסת אורחים! האם ניתן לקשר את הכנסת אורחים ישירות לרדיפת הצדק, גם בלי התייחסות של מצוות צדקה?

הקדמת הרמב"ם למשנה – אהבת האמת והסכמה לדעה הצודקת

אבל קביעתו סברת אדם מסויים וחזרתו מאותה הסברא,¹⁹ כגון אמרו: בית שמאי אומרים כך ובית הלל אומרים כך, וחזרו בית הלל להורות כדברי בית שמאי, כדי ללמדך אהבת האמת ורדיפת הצדק.²⁰ לפי שאלו האישים הגדולים החסידים המשכילים, המופלגים בחכמה שלימי הדעת, כאשר ראו דברי החולק עליהם נכונים יותר מדבריהם והגיויים יותר. נכנעו וחזרו לדעתו. כל שכן וקל וחומר שאר בני אדם כשיראה שיריבו צודק, שייכנע ואל יתעקש. וזהו דבר ה' "צדק צדק תרדוף". ועל זה אמרו חכמים: "הוי מודה על האמת" (אבות פרק ה משנה ז) – רוצה לומר: אף על פי שאתה יכול לחלץ את עצמך בטענות וויכוחיות, אם תדע שדבר יריבך הוא האמת, אלא שטענתך נראית יותר מחמת חולשתו או בגלל יכולתך להטעות, חזור לדבריו וחדל להתווכח.²¹

במדבר רבה יט כז פרשת חקת – על אילו מצוות צריך לרדוף

"וישלח ישראל מלאכים" (במדבר כ א כא) ... ואומר: "סור מרע ועשה טוב, בקש שלום ורדפהו" (תהלים לד טו). ולא פקדה²² התורה לרדוף אחר המצוות, אלא: "כי יקרא קן צפור לפניך", "כי תפגע שור אויבך" (שמות כג ד), "כי תראה חמור שונאך" (שם ה), "כי תחבוט זיתך" (דברים כד כ), "כי תבצור כרמך" (שם כא), "כי תבוא בכרם רעך" (שם כג כה) - אם באו לידך, אתה מצווה עליהם, ולא לרדוף אחריהם; אבל השלום: "בקש שלום" - במקומך "ורדפהו" - במקום אחר.²³

**שבת שלום
מחלקי המים**

מים אחרונים 1: ישנה אמרה חסידית ש"צדק צדק תרדוף", משמעו שאת הצדק צריך לרדוף בשיטות של צדק. המטרה איננה מקדשת את האמצעים. ראה דברי שם משמואל דברים פרשת שופטים: "וכמו שאמר הרבי ר"ב זצללה"ה מפרשיסחא: צדק צדק תרדוף שתדוף הצדק באמת ואמונה". הרי לנו שוב חיבור בין צדק לאמת. ורש"י דברים טז יט אומר: "ולא תקח שחד - אפילו לשפוט צדק".

¹⁹ היינו אזכור במשנה של דעה מסוימת ואח"כ דחייתה מפני דעה אחרת.

²⁰ כחלק מהקדמתו למשנה דין הרמב"ם בסיבה מדוע ר' יהודה הנשיא עורך המשנה לא ערך אותה כספר הלכות פסוקות והביא, לצד ההלכה העיקרית (דברי חכמים, דעת הרוב, חכם בד"כ הלכה כמותו), גם דעות יחיד ואחרים. ראה עניין זה במשנה עצמה במסכת עדויות פרק א משניות ד-ו: "למה מזכירים את דברי היחיד בין המרובים". והרמב"ם מוסיף בהקדמתו גם נימוקים נוספים. והרמב"ם הרי הוא שאימץ (לא שהמציא) את האמירה: "קבל האמת ממי שאמרה" (ראה מים אחרונים בדברינו **ככל אשר יורוך** בפרשה זו). חזרה לקטע שהרמב"ם מצטט לעיל, כוונתו לחכמים שחזרו והודו לדעה האחרת, בית הלל לבית שמאי, כמובא במסכת יבמות פרק טו משניות ב-ג, גיטין פרק ד משנה ה, עדויות פרק א משניות יב-יד ועוד.

²¹ הנה כי כן, מצדק של דין, עברנו לצדקה ומשם להכנסת אורחים ומשם אל האמת שהיא אולי סוגרת מעגל, שהרי אמת ודין הם שניים משלושת רגלי העולם (אבות א יח). זאת ועוד, הצדק כאן הוא ההלכה המוסכמת, היינו, ספר החוקים שפרוש לפני הדין. אז אולי ברחנו מהצדקה ומהפשרה וחזרנו לצדק הנוקב את ההר על חודה של חרב האמת. ראה דברים בוטים כמדקרות חרב של הזוהר בפירושו לפרשת בלק על הצדק (בתרגום שסייע לנו משה מיה הי"ו): "ודאי כך הוא, שהרי צדק אין בו וותרנות כלל וגם כך מי שדן לחברו אינו צריך לעשות לו ויתור מן הדין כלל אלא בצדק. שלא ישגיח [=ידאג, ישים לב] לאוהבו. מאזני צדק בלי לוותר לצד זה או לצד אחר למי שנותן או למי שמקבל". אמת אבסולוטית כשיטת משה ולא כשיטת אהרון! ואכן כך הוא בעשיית דין אמת. אבל הרמב"ם מדבר כאן על השיג ושיח של בית המדרש. על הצד הנפשי של אדם שמבין בשכלו שהאמת (הצדק) עם חברו בשיח ההלכה, או בכל שיח אחר, והוא צריך לעשות את הצעד הנפשי הקשה של 'הודאה באמת', להודות שחברו צודק. ובכך, יש כן דמיון לצדקה ולהכנסת אורחים, בהם האדם מעביר על מידותיו ורואה את האחר מולו, מתקן ובונה עולם צודק יותר.

²² ובנוסחאות אחרות: קפדה, מלשון הקפדה. לא הקפידה התורה וכו'.

²³ ובאבות דרבי נתן נוסח ב פרק כד: "רבי יוסי אומר: אם ישב אדם בתוך ביתו ואינו יוצא לשוק, היאך הוא מטיל שלום בין אדם לחבירו? אלא מתוך שהוא יוצא לשוק הוא רואה בני אדם מתנצים ונכנס ביניהם ומפשרם. על [כל] המצוות שבתורה מהו אומר? כי יקרא קן צפור, כי תפגע שור אויבך, כי תראה חמור שונאך - מצוה שהיא באה על ידך, את זקוק לה לעשותה". כבר הבאנו מדרש חביב זה בדברינו **כי יקרא קן ציפור לפניך** בפרשת כי תצא ובדברינו **וקראת לשלום** בפרשת שופטים. ואנו מציעים לבעל המדרש לצרף לשלום גם את הצדק. שהרי התורה אומרת במפורש: "צדק צדק תרדוף" וראה גם מסכת דרך ארץ פרק המינין הלכה כד בשבח רודפי הצדק ומבקשי השלום: "רודפי צדק, ומבקשי שלום לעמם, והמצטערין עם הצבור, והעומדים עמהם בשעת דחקם, עליהם הכתוב אומר: טוב ה' למעוז ג'ים צרה וידע חסי בו (נחום א ז)". וגם צדקה ראינו לעיל שאדם צריך לקום ממקומו ולחפש את הנזקקים והזקוקים לצדקה. וגם אברהם היה בא לקראת אורחיו ורדף אחרי מצוות הכנסת אורחים. ומה עם מצוות נוספות כגון: ביקור חולים, הכנסת כלה, לוויית המת ועוד (שרובם אגב מצוות דרבנן ולא מהתורה). יענה בעל המדרש (אולי) שהכל כלול בשלום. וכפסוק בתהלים פה יא: "חסדוֹאֶמֶת נִפְגְּשׁוּ צֶדֶק וְשָׁלוֹם נִשְׁקָה". וכמדרש משנת רבי אליעזר פרשה ד עמוד 74: "ולפי שכולן רודפי שלום, אף הקדוש ברוך הוא נתן להם ארבע מדות שחותמיהן שלום, שנאמר: חסד ואמת נפגשו צדק ושלום נשקו".

מים אחרונים 2: כבר הבאנו מספר פעמים את דברי אבודרהם על המדרג של הפטרות הנחמה: "כי תקנו לומר בתחילת הפטרות הנחמות נחמו נחמו עמי, כלומר שהקב"ה אמר לנביאים: נחמו נחמו עמי. על זה משיבה כנסת ישראל: ותאמר ציון עזבני ה'. כלומר, איני מתפייסת מנחמת הנביאים. ואומר ... עניה סוערה לא נוחמה, כלומר הנביאים חוזרין ואומרים לפני הקב"ה: הנה כנסת ישראל לא נתפייסה בתנחומין שלנו. על זה חוזר הקב"ה ואומר: אנכי אנכי הוא מנחמכם וכו'". יוצא מדברי אבודרהם שהנחמה הרביעית שבפרשתנו, היא "הנר האמצעי" של מנורת שבעת נרות הנחמה, שלושה מכאן ושלושה מכאן - היא הנחמה האמתית שבה מתחילה כנסת ישראל להתרצות, אולי גם כהכנה לחגי תשרי. שנזכה לנחמה השלימה.